ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Прокопів Людмили Ярославівни

«Особливості психологічної корекції гіперактивності дошкільників»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Найважливішим завданням психологічної науки і практики є сприяння людині в самоактуалізації та самореалізації її внутрішнього потенціалу, в досягненні гармонії її внутрішнього світу, поліпшенні суб'єктивного самопочуття і зміцненні психічного здоров'я. Особливо актуальною є проблема надання психологічної допомоги у збереженні психічного здоров'я на ранніх етапах онтогенетичного розвитку, в дошкільному віці, хоча вона не втрачає значення і протягом усього життя людини. Цілком зрозуміло, що така допомога передбачає відповідну роботу психолога щодо корекції емоційно-вольової сфери і поведінки дошкільників. Зокрема, постає питання розробки технологій і комплексних підходів до виховання та навчання гіперактивних дошкільників. Гіперактивний розлад із дефіцитом уваги, який проявляється в непосидючості, тривожності, емоційній лабільності, імпульсивності дитини, порушенні у неї стійкості уваги, швидкій виснажливості, є вельми специфічним розладом. Найчастіше, на жаль, він стає каталізатором серйозних життєвих проблем, проте може бути і доброякісною особливістю дитини. Практично всі науковці підкреслюють особливу вагу та значення вчасного раннього втручання. Компетентна допомога дітям з ГРДУ ще в дошкільному віці може радикально змінити сценарій їх життя на краще, попередити розвиток вторинних ускладнень і коморбідних розладів.

Актуальність окресленої проблеми підтверджує теоретичну і практичну цінність дисертаційного дослідження Л.Я. Прокопів, спрямованого саме на теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку комплексної суб'єкт-орієнтованої мультимодальної програми психокорекції гіперактивності дітей дошкільного віку.

Опоноване дисертаційне дослідження здійснювалося відповідно до плану наукових досліджень кафедри педагогічної та вікової психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Інноваційні психотехнології оптимізації аксіогенезу особистості». Тему дослідження затверджено Вченою радою вказаного навчального закладу (протокол № 2 від 2 березня 2010 р.) і узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29 травня 2012 р.).

Наукова новизна і теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше обґрунтовано фундаментально-технологічну модель психокорекції гіперактивності дошкільників, що конкретизує засадничі положення принципу інтегральної суб'єктності для пояснення причин гіперактивного розладу з дефіцитом уваги у дітей і завдань щодо підсилення їх функціональних можливостей (казуальний аспект), а також накреслює технологічну перспективу розвитку особистісних властивостей гіперактивних дошкільників (телеологічний аспект); розширено і систематизовано організаційний і психотехнічний формати психокорекції гіперактивності дошкільників шляхом визначення специфіки завдань і змісту роботи психолога, вихователя і батьків дитини з ГРДУ із застосуванням засобів когнітивно-біхевіоральної та експресивної психотерапії; поглиблено уявлення педагогічної та вікової психології про чинники забезпечення диференційованого та індивідуального підходу до навчання і виховання дітей з ГРДУ в умовах інклюзивної освіти і комплексного підходу до психокорекції гіперактивної поведінки дошкільників. Наукова новизна дослідження є безперечною, оскільки на сьогодні немає ґрунтовних наукових розробок з проблеми вивчення особливостей психологічної корекції гіперактивності дітей дошкільного віку.

Робота також має вагоме практичне значення, яке полягає в тому, що розроблена і апробована автором комплексна суб'єкт-орієнтована мультимодальна програма психокорекції гіперактивності дошкільників у складі індивідуальної та групової форм психокорекційної роботи з дітьми, психоедукції для батьків гіперактивних дітей може бути застосована у практичній роботі психологами дошкільних навчальних закладів. Результати

дослідження стануть також у нагоді при викладанні навчальних дисциплін «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологічна діагностика», «Основи психологічного консультування», «Основи психокорекції» та інших в процесі професійної підготовки вихователів і психологів дошкільних закладів для роботи з гіперактивними дітьми.

Зауважимо, що в дисертації Л.Я. Прокопів чітко визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Зазначене свідчить про належний рівень наукової підготовки дисертантки. Завдання дослідження цілком відповідають визначеній проблематиці як у теоретичній, так і в емпіричній репрезентації. Добір авторкою діагностичних методик забезпечує розв'язання поставлених у дослідженні завдань.

Відзначимо також раціональну побудову структури дисертації, коректність і професійність психологічного аналізу, логічність викладу змісту дисертаційного дослідження: кожен із трьох розділів є завершеним відповідно до поставленої мети, завдань; висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів і дослідження в цілому.

Основний зміст першого розділу дисертаційної роботи заслуговує на позитивну оцінку, оскільки містить досить ґрунтовний аналіз феномену гіперактивності у дітей як проблеми розвитку людини. В розділі подано міждисциплінарний історичний огляд дослідження проблеми гіперактивності у патопсихологічному та нейрофізіологічному ракурсах, аналізується трактування поняття гіперактивності в сучасній психологічній та педагогічній науці. Цінним є розгляд сучасних тлумачень причин, ознак, ризиків і ресурсів розвитку дітей з гіперактивним розладом і дефіцитом уваги. Становить інтерес висновок авторки про те, що у виникненні ГРДУ істотне значення мають причини, які можна об'єднати у три великі групи: генетичні механізми; органічне ушкодження головного мозку; соціально-психологічні чинники. Всі ці причини, як правило, взаємопов'язані (с. 16–17 дис.).

Теоретико-прикладну цінність має виокремлення авторкою ознак гіперактивності у дошкільників (постійна рухова активність, порушення уваги, емоційна лабільність, нездатність виконувати завдання до кінця, запальність,

непереносимість стресу, імпульсивність) і характеристика супутніх ГРДУ розладів – таких, як фобії, конфліктність, тривожність, занижена самооцінка.

Безперечний науковий інтерес становить проведений дослідницею порівняльний теоретичний аналіз нормального психічного розвитку дітей дошкільного віку і психічного розвитку дошкільників з ГРДУ. Дисертантка акцентує на некерованості поведінки гіперактивної дитини та її низькій здатності до самоконтролю. Ми погоджуємося з позицією авторки стосовно того, що дитяча гіперактивність може стати джерелом розвитку девіантної поведінки в пубертатному періоді та численних дисгармоній на пізніших етапах життєвого шляху особистості. Незважаючи на те, що моторна гіперактивність з віком зменшується, інші симптоми ГРДУ (імпульсивність, проблеми з самоорганізацією та плануванням, порушення уваги й емоційного контролю) хоч і можуть дещо пом'якшитися з віковим дозріванням головного мозку, проте залишаються і надалі (с. 44 дис.). Звідси випливає висновок авторки про необхідність пошуку нових концептуально-методичних моделей та організаційних форматів корекції гіперактивності саме в дошкільному віці.

Важливо зазначити, що роботу вирізняє структурна єдність і послідовність вирішення наукових завдань. Так, теоретична частина дослідження логічно узгоджена з програмою емпіричного дослідження поставленої проблеми.

У другому розділі дисертації обґрунтовано теоретичні засади емпіричного дослідження психокорекції гіперактивності дошкільників шляхом синтезу патогенетичного і психолого-педагогічного підходів на базі принципу інтегральної суб'єктності. Це дозволило подати методи і результати діагностики ГРДУ у дошкільників в узгодженому причинно-наслідковому форматі. Схвальним є застосування Л.Я. Прокопів сукупності надійних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження (с. 69–78 дис.); репрезентативність вибірки досліджуваних (162 старших дошкільників віком 5–6 років м. Коломиї Івано-Франківської області, психологи і вихователі дошкільних закладів, батьки гіперактивних дітей – всього 237 осіб), ґрунтовність констатувального та формувального етапів дисертаційного дослідження, математично-статистична обробка (описова статистика,

визначення характеру розподілу даних за критерієм Колмогорова-Смирнова, знаходження значущості відмінностей за критеріями Манна-Уїтні та Вілкоксона тощо) і представленість отриманих результатів, ретельність і всебічність їх аналізу та інтерпретації.

В емпіричній частині дослідження заслуговує на увагу процедура і аналіз даних скринінгу ГРДУ серед 162 дітей, в результаті чого було виявлено 22 гіперактивні дитини (табл. 2.1, с. 79 дис.). Значну практичну цінність має поглиблене вивчення основних і супутніх проявів гіперактивності старших дошкільників – обсягу, продуктивності та стійкості уваги, рівня самооцінки, агресивності, імпульсивності, схильності до асоціальної поведінки (табл. 2.2, с. 84 дис). Відповідні психологічні та математико-статистичні методи опрацювання даних дають підставу вважати дослідження методологічно вивіреним.

Безперечний науково-практичний інтерес становить зміст третього розділу дисертації: в ньому представлено результати дослідження, серцевиною якого стала апробація комплексної суб'єкт-орієнтованої мультимодальної програми психокорекції гіперактивності дошкільників різними суб'єктами навчально-виховного впливу й активними агентами соціалізації – психологами, вихователями дошкільного закладу, батьками. Нам імпонує вагоме теоретичне обґрунтування програми, яка побудована на основі фундаментально-технологічної моделі психокорекції гіперактивного розладу з дефіцитом уваги (рис. 3.1, с. 103 дис., рис. 1, с. 9 автореф.) і об'єднує казуальний (вплив на психосоматичні причини ГРДУ) та телеологічний (фасилітація особистісного розвитку) аспекти реалізації принципу інтегральної суб'єктності. Серйозним здобутком дисертантки ми вважаємо те, що розроблена і впроваджена програма передбачає як зосередження психокорекційних впливів на рівні актуального (тут – умовно суб'єктного) розвитку (що передбачає тренування дефіцитарних психосоматичних функцій з метою гальмування імпульсивності й розвитку антиципації та планування власних дій дитини), так і подальше проникнення в зону найближчого розвитку (на рівень моносуб'єкта з його потребою в самоконтролі, у формуванні адекватної самооцінки та раціонального рівня домагань), а також актуалізацію рівня полісуб'єкта шляхом відпрацювання комунікативних навичок і формування просоціальної спрямованості

особистості. Загалом контрольний зріз показників ГРДУ засвідчив їх достовірне покращення у бік вікової норми в експериментальній групі дошкільників порівняно з контрольною групою, що дозволило зробити висновок про ефективність запровадженої психокорекційної програми.

Отже, аналіз дисертаційного дослідження Л.Я. Прокопів дає можливість зробити висновок про ґрунтовність вивчення поставленої проблеми, високий науковий і професійний рівень дисертантки. Робота характеризується широтою аналізу проблеми, цілісністю і завершеністю.

Результати проведеного Л.Я. Прокопів дослідження отримали належне висвітлення в наукових публікаціях. За темою дисертації опубліковано 11 одноосібних наукових робіт, у тому числі 5 статей у фахових виданнях, визначених переліком МОН України, 2 статті у фахових виданнях, які внесено до реєстру міжнародних наукометричних баз, 4 тез у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Коломийського педагогічного коледжу Івано-Франківської обласної ради, Інформаційно-методичного центру Коломийського міського відділу освіти та філософського факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Автореферат відображає основні положення та результати дисертації. Дисертацію і автореферат оформлено згідно з вимогами МОН України. Зміст і спрямованість дисертації відповідають вимогам спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Оцінюючи проведене Л.Я. Прокопів дисертаційне дослідження загалом позитивно, вважаємо доречним висловити деякі зауваження та рекомендації.

1. У теоретичному розділі дисертаційної роботи авторка докладно аналізує сучасні тлумачення гіперактивності, посилаючись на низку зарубіжних і вітчизняних дослідників. Проте, через відсутність пояснень власної точки зору, залишається незрозумілим, яке саме з розглянутих дисертанткою трактувань гіперактивності дошкільників покладено в основу її дослідження.

2. На підставі порівняльного теоретичного аналізу психічного розвитку і поведінки дошкільників вікової норми та гіперактивних дітей авторка доводить існування відмінностей за диференціальними ознаками ГРДУ.

На наш погляд, робота значно виграла б за умови експериментального вивчення зазначених відмінностей, що відобразило б об'єктивну картину особливостей психічного розвитку сучасного дошкільника.

3. З огляду на багатий емпіричний матеріал дисертаційного дослідження, на нашу думку, доречно було б виокремити групи гіперактивних дошкільників за сукупністю характерних проявів ГРДУ, а також дослідити провідні соціально-психологічні чинники його виникнення та розглянути особливості виховного впливу батьків у кожній групі дітей, що дало б змогу диференціювати програму корекції гіперактивності дошкільників і, безсумнівно, посилило б практичну значущість роботи.

4. Враховуючи позитивні результати формувального впливу запропонованої авторкою комплексної програми психокорекції гіперактивності дошкільників, рекомендуємо опублікувати її як навчально-методичне видання.

Втім, висловлені зауваження не применшують позитивного враження від дисертаційного дослідження Л.Я. Прокопів.

З огляду на викладене, можна стверджувати, що дисертація Л.Я. Прокопів «Особливості психологічної корекції гіперактивності дошкільників» за своїм науковим рівнем, актуальністю та практичним значенням відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій, а її авторка – Прокопів Людмила Ярославівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка С. Б. Кузікова

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника
Вх. НДОР № 03.02-11/309
26 08 2016 р.

Підпис Кузікової С. Б.
засвідчую
Проректор Сумського
2016 р.